

УДК 174:347.965.41

Волошина Яна Леонідівна –
здобувач кафедри теорії держави
та права Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСКОНСУЛЬТА

Досліджено професійну культуру юрисконсульта, її внутрішню будову та структурні елементи. Висвітлено способи її вдосконалення.

Ключові слова: правова культура; професійна культура; особливості професійної культури; професійна деформація; правове виховання; юрисконсульт.

За умов формування правової держави та розвитку громадянського суспільства роль права, правових засобів регулювання та правової культури соціуму стає більш ваговою. Це зумовлено необхідністю посилення захисту прав і свобод, подолання негативних явищ правового нігілізму. У зазначеному контексті зростає важливість правничої професії, представники якої забезпечують реалізацію прав та свобод, підвищують рівень законності, запобігають правопорушенням і протидіють несправедливості.

У доктринальних джерелах констатовано, що правники мають бути взірцем правової поведінки, прикладом чесності й культури. Отже, представником юридичної сфери має бути фахівець, який володіє високим рівнем правових знань, етикою поведінки, ораторським мистецтвом тощо.

У зв'язку з лібералізацією регулювання та розвитком підприємництва суспільство покладе неабиякі сподівання на представників юридичної професії, зокрема на юрисконсультів, які здійснюють правовий супровід підприємництва як економічної форми діяльності.

На жаль, нині чимало юристів не відповідають вимогам до цієї професії. Цим вони підривають авторитет і довіру суспільства до права. Таким чином, для сучасного правознавства актуальною є проблема професійної культури юрисконсульта.

Мета статті полягає у визначенні особливостей професійної культури юрисконсульта за певними критеріями. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити загальне поняття культури та професійної культури юристів у їх співвідношенні; виокремити й проаналізувати спільні та відмінні риси досліджуваних категорій; визначити структуру професійної культури правників та охарактеризувати її структурні елементи; осмислити явище професійної деформації та виокремити причини її виникнення; сформулювати способи вдосконалення професійної культури та свідомості юрисконсультів.

Підґрунтям дослідження є система методів, які дали змогу забезпечити об'єктивне дослідження проблеми: аналіз (пізнання загальної, професійної та правової культури, виокремлення окремих рівнів і функцій правової культури); порівняння (співставлення точок зору науковців для виявлення спільних та відмінних рис); структурно-функціональний (визначення структури професійної культури юрисконсульта).

Питання щодо процесу та факторів становлення професійної культури юрисконсульта, визначення причин професійної деформації правників, способів підвищення рівня їхньої професійної культури досліджували такі вчені-юристи, як О. Бандурка, С. Гусарєв, О. Карпов, В. Лозовий, О. Осауленко, О. Петришин, Н. Свиридюк, О. Скакун, С. Сливка, О. Тихомиров та ін. З огляду на зміни, тривалість реформаторських і трансформаційних процесів у правовій системі України, ці питання потребують додаткового осмислення в контексті теоретичного правознавства.

Дослідження проблеми професійної культури юрисконсульта необхідно розпочинати з визначення таких категорій, як «культура» та «правова культура», що є фундаментальними категоріями в системі гуманітарного знання, зокрема правознавства.

У одній з енциклопедій культуру визначено як систему матеріальних та духовних цінностей, створену суспільством упродовж історії свого існування [1]. Аналогічну думку обстоюють і сучасні науковці, які усвідомлюють культуру як сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом історії. Окрім того, учені звертають увагу на масштабність і різноплановість цієї категорії [2, с. 321].

Доцільно зауважити, що поняття «культура» передбачає не лише систем цінностей, а й ступінь виховання, самовдосконалення, обізнаності, який відображає певний рівень культури спілкування, поведінки, внутрішнього світу особи, а також шанобливе ставлення людини до загальноприйнятих соціальних цінностей.

Оскільки культура пронизує кожен сферу суспільного життя, то можна говорити про орієнтовний перелік її видів: етична, психологічна, правова, інформаційна, політична, економічна, екологічна тощо [3, с. 187].

У сучасній науковій літературі культура є досить популярним і змістовним поняттям, яке має відповідну логічну побудову. Варто зазначити, що найважливішим компонентом професійної культури юрисконсульта як фахівця сфери правознавства є правова культура, а саме – високий рівень теоретичних знань та постійне прагнення до самовдосконалення..

Згідно з позицією І. Бризгалова, правова культура – це теоретичні знання в юридичній сфері, досконале володіння нормами чинного законодавства, його реалізація в різних сферах суспільного життя та дотримання приписів нормативно-правових актів [4, с. 45].

Так, О. Бандурка і О. Скакун визначають правову культуру як систему цінностей права, його форм, принципів, що відповідають ступеню правового розвитку особи та людства загалом [5, с. 156].

На думку С. Сливки, правова культура є відображенням рівня морально-філософського підходу до осмислення специфіки природного та позитивного права, корисних результатів своєї діяльності та злагодженості в професійній юридичній діяльності [6, с. 188].

Після здійснення аналізу наукової літератури можна виділити спільні риси поняття професійної культури в різних наукових позицій. По-перше, це комплекс правових теоретичних знань, цінностей і принципів права. По-друге, це відповідний рівень володіння чинним законодавством, що є визначальним у процесі правового розвитку, обізнаності та професіоналізму. По-третє, категорія «професійна культура» має духовну складову, яка виконує важливу роль у професійній діяльності, адже за допомогою неї осмислення права здійснюється на основі не лише теоретичної бази, а й духовного розвитку особистості.

Отже, правова культура – це основний і невід’ємний елемент професійної культури правників, який охоплює комплекс матеріальних, духовних і соціальних цінностей, створених суспільством.

Порівняння окремих наукових позицій дає змогу констатувати співвідносність таких фундаментальних категорій, як «правова культура» і «професійна культура». Причому зміст терміна «правова культура» є вужчим за зміст поняття «професійна культура».

Професійну культуру більшість авторів визначають як культуру, об’єднану професійною належністю людини. Вона притаманна представникам будь-якої юридичної професії: суддям, прокурорам, слідчим, нотаріусам, адвокатам, юрисконсультам. Однак кожній професії властиві певні особливості професійної культури.

Теоретична модель професійної культури юристів, зокрема юрисконсультів, складається з низки елементів, до яких належать: правові знання, юридичний етикет, моральні якості, естетика мовлення та зовнішнього вигляду, політичні й економічні знання, психологія поведінки та володіння інформацією.

Правові знання юрисконсульта тлумачать як фундаментальні теоретичні й практичні правові знання щодо правового становища держави, статусу особи, розуміння прав та інтересів людини й громадянина, професійні навички з підготовки і опрацювання документів правового характеру, виконання процесуальних дій тощо. До цієї категорії можна також зарахувати особисте

ставлення юрисконсульта до власної професії, усвідомлення важливості права в житті суспільства. Воно має бути шанобливим і далеким від правового нігілізму, який виявляється в деформації правосвідомості особи, зневажливому ставленні до правових принципів і традицій, ігноруванні правових норм, що негативно впливає на суспільство та державу загалом.

Юридичний етикет передбачає наявність таких якостей, як навички професійного спілкування, дотримання правил етикету, визнання прав, свобод та інтересів людини. Для формування правничої етики особливе значення має мораль юриста, основою якої є правова мораль. Здійснений аналіз наукових праць, присвячених проблемі моралі, дає змогу зробити висновок про те, що мораль – це норми, принципи й засоби врегулювання поведінки людини, яким притаманні гуманність, справедливість, добро, чесність тощо, а також вони залежать від рівня духовної культури та виховання людини.

Як зауважують фахівці, представник правничої професії повинен володіти високими моральними якостями, під якими потрібно розуміти соціальні почуття фахівця, що виражені в професійних емоційних переживаннях правового та морального характеру [6, с. 40]. Юрисконсульт повинен відповідально ставитися до власної професійної діяльності, сумлінно вирішувати юридичні казуси, бути справжнім фахівцем. Він має бути чесним, совісним, стриманим, дисциплінованим у спілкуванні з людьми, повинен керуватися моральними принципами й переконаннями, адже ввічливість і повага, культура спілкування та доброзичливе ставлення до колег чи клієнтів є невід'ємними рисами високоморальної людини.

Не менш важливим елементом професійної культури юрисконсульта, як і представників інших правничих професій, є естетика мовлення та зовнішнього вигляду. Правник повинен досконало володіти державною мовою, навичками ораторського мистецтва, тезаурусом професійних термінів, діловою мовою, грамотою письма, а також охайно виглядати. Представник такого роду професії повинен бути прикладом інтелігентності, порядності та шляхетності, оскільки перше враження завжди формується на основі зовнішнього вигляду людини.

Водночас юрисконсульт повинен бути обізнаним щодо політичної ситуації в країні та суспільстві, вивчати політичні ідеї, механізм їхньої реалізації, передбачати ймовірні політичні наслідки, тобто володіти знаннями, уміннями й навичками аналізу та прогнозування в політичній сфері. Також фахівець правової сфери має приділяти належну увагу економічним знанням, вивчати економічні умови існування держави, володіти актуальною інформацією щодо економічного стану в країні.

Окрім того, однією з особливостей професійної культури юрисконсульта є те, що він також має бути своєрідним психологом, тому повинен володіти психологічними знаннями та методами впливу. Наявні психологічні властивості юриста відображаються у відносинах «юрист – клієнт», оскільки він аналізує психологію клієнта з метою визначення його статусу та психологічного стану, вироблення тактики власних професійних дій і відповідної манери спілкування. Індивідуальний підхід до кожного клієнта засвідчує професіоналізм юрисконсульта. Окрім того, психологічні знання в роботі правника мають важливе значення під час судового розгляду справи. Представляючи інтереси особи (фізичної або юридичної), підприємства, установи чи організації, обґрунтовуючи свою позицію або наводячи аргументи (докази), юрисконсульт повинен виважено, вагомо та спокійно викладати власну позицію. Для цього він має вміти керувати власними емоціями – не виявляти їх занадто яскраво.

Продовжуючи характеристики особливостей професійної культури юрисконсульта доречно звернути увагу на те, що юрист повинен бути носієм достовірної інформації та актуальних новин у країні, житті суспільства. Для цього йому необхідно вивчати всі інформаційні процеси, здійснювати обмін корисною інформацією, що стосується професійної сфери діяльності.

Цікавою є особливість професійної культури юрисконсульта, що полягає в постійному моніторингу законодавства, констатації змін і доповнень до нормативно-правових актів, ознайомленні з рішеннями Конституційного Суду з питань, що належать до компетенції юрисконсульта.

Вищезазначені структурні елементи професійної культури є універсальними, обов'язковими для моделювання структурної організації професійних культур різних представників юридичної професії, хоча для кожної з них (суддя, адвокат, слідчий, юрисконсульт тощо) ці елементи мають певні особливості.

Зважаючи на те, що головним елементом професійної культури є правова культура, потрібно зазначити, що її визначають як поєднання правової свідомості, яка складається з правової ідеології, психології та поведінки. Саме змістовне наповнення правової культури визначає особливості професійної культури юрисконсульта, які вирізняють її серед інших правничих професій.

Юрисконсульт – це фахівець, який здійснює правове забезпечення діяльності підприємства, установи чи організації в усіх сферах. Тому він має володіти знаннями різних галузей права відповідно до профілю діяльності установи чи організації. Зміст його правової культури буде відрізнятися від правової культури, наприклад, судді, який реалізовує судочинство в галузі, що відповідає його спеціалізації (цивільна, кримінально-правова, адміністративно-правова), або слідчого, котрий здійснює кримінальне провадження та зобов'язаний мати високий рівень знань у галузі кримінального права та процесу.

Отже, правові ідеї, позиції та думки юрисконсульта мають певні змістові відмінності, зумовлені специфікою його професійної діяльності. Окрім того, певні особливості притаманні не лише правовій ідеології фахівця, а й правовій психології, що позначається на його мисленні, поведінці, способі прийняття рішень тощо. У зв'язку з тим, що юрисконсульт безпосередньо контактує з людиною (під час надання юридичної консультації особі, публічного виступу в судовому процесі), він повинен уміти досконало керувати власними емоціями, почуттями, переживаннями, які не мають перешкоджати досягненню мети й отриманню кінцевого правового результату.

Поведінка – це прояв професійної готовності, сукупність умінь і навичок. Власне наявність такого поведінського

елементу, як компонента правової культури, об'єднує юридичні професії, але рівень їх розвитку може відрізнятись. Таким чином, особливий зміст правової культури юрисконсульта зумовлює наявність особливостей професійної культури, характерних лише для цієї професії.

У контексті осмислення особливостей змісту, способів формування та підвищення рівня професійної культури юрисконсульта, а також з урахуванням умов сучасного стану рівня загальної культури суспільства й плинності чинного законодавства актуалізується питання деформації професійної культури правників, зокрема юрисконсульта. Деформація постає негативним процесом, що відбувається в професійній свідомості юрисконсульта [3, с. 198].

Причинами професійної деформації юрисконсульта можна вважати неналежне правове виховання, низький рівень моральної свідомості, відсутність елементів змісту загальної культури. Зазначимо, що ці процеси формуються ще на етапі навчання майбутніх юристів та формування їхньої професійної свідомості. Однак на деформаційні процеси впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх факторів науковці зараховують недоліки політичної та економічної систем, оскільки саме в них функціонує право, що робить їх визначальними в житті суспільства завдяки впливу на всі сфери життя та правовідносини [2, с. 340–341]. Зовнішніми факторами є соціальна нестабільність чи криза, високий рівень корупції серед органів владних повноважень, казуальність у законодавстві, прогалини в нормативно-правових актах, низький рівень соціального захисту юрисконсульта, відсутність чіткого розмежування посадових обов'язків. До внутрішніх факторів належать негативи, що виникають раптово або тривалий час формуються в системі управління підприємством (організацією, установою), відносинах трудового колективу з адміністрацією, професійних взаєминах працівників юридичного відділу, управління, а також негативи, пов'язані зі зневажливим ставленням до дисципліни, виробничих планів і завдань, розпорядку дня, режиму таємності, документообігу,

стандартизації продукції, дотримання санітарних, будівельних або протипожежних правил тощо.

Специфіка роботи юрисконсульта й домінування в його діяльності корпоративних інтересів, а не загальнодержавних, передбачають, що причини деформації його професійної свідомості також можуть мати певні особливості. Насамперед це залежить від загального мікроклімату в колективі, специфіки та напрямів діяльності закладу, установи, яку він обслуговує.

Здійснивши аналіз причин та факторів формування цього негативного процесу, який знижує ефективність і якість професійної діяльності юристів, необхідно назвати можливі шляхи та засоби підвищення рівня професійної культури юристів.

Найбільш поширеною є думка, що головним засобом підвищення рівня або розвитку професійної культури є правове виховання. Водночас не варто забувати й про інші, а саме: правову освіту (навчання); самовиховання (систематична самостійна робота над собою); правову агітацію (вплив на правосвідомість шляхом колективних заходів); пропаганду (роз'яснення правової політики та інформації); правову просвіту (надання правових знань і роз'яснення законодавства); індивідуально-виховну роботу (вивчення особи та її правової свідомості з метою розвитку правового світогляду); правову практику (оволодіння практичними навичками та вміннями) [7, с. 426–427].

Зазначені форми вдосконалення професійної культури є універсальними для представників усіх юридичних професій, проте існують певні особливості їх застосування, що полягають у відмінності змісту правових знань, правової свідомості та предмета правового регулювання. Це можна пояснити специфікою діяльності юрисконсульта. Зміст його правових знань охоплює досить широкий діапазон окремих сфер правового регулювання з використанням норм різних галузей законодавства. Потрібно зауважити, що обсяги та предметна сфера правової спрямованості юриста повністю співпадають із предметною сферою діяльності тієї організації чи установи, у якій він працює. Саме це визначає специфіку змісту його правової культури та відповідні засоби впливу на стан її розвитку.

Здійснення аналізу розуміння понять загальної та професійної культури, а також результатів їх співвідношення дають змогу визначити певні спільні риси, серед яких: певний комплекс теоретичних знань у галузі права, комплекс матеріальних і духовних цінностей, створених та набутих у процесі здійснення професійної діяльності, а також система принципів права; високий рівень володіння нормативно-правовою базою, обізнаність щодо змін і доповнень у системі законодавства; наявність духовної складової, що передбачає духовний розвиток фахівця, завдяки якому здійснюється осмислення права з нетеоретичної точки зору.

У науковій правовій літературі нині існує найбільш узагальнена позиція щодо переліку структурних елементів професійної культури представників правничої професії. Більшість учених зараховують до них правові знання, юридичний етикет, моральні якості, естетику мовлення та зовнішнього вигляду, політичні й економічні знання, а також обізнаність у галузі психології. Характеризуючи ці складові, необхідно вивчити їх особливості та усвідомити важливість кожного елемента в наповненні теоретичної моделі внутрішньої будови професійної культури юрисконсульта.

У зв'язку з низьким рівнем загальної культури суспільства та динамізмом чинного законодавства у сфері діяльності правників виникає явище професійної деформації, причинами якого можуть бути неналежне правове виховання, низький рівень моральної свідомості та загальної культури тощо.

Таким чином, необхідно звернути увагу не лише на подолання негативних наслідків деформаційного процесу, а й на превентивні заходи виховного характеру, форми та методи, що сприяють зміцненню правової культури юрисконсультів: правове навчання (підвищення кваліфікації, перепідготовка, стажування), правова практика, обмін досвідом, проходження атестацій, участь у конкурсах на заміщення посади, вивчення громадської думки тощо. Такі заходи сприяють формуванню базового рівня, підґрунтя для подальшого самовдосконалення та професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Культура [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія : [сайт]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Культура>. – Назва з екрана.
  2. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – Вид. 4-те, стер. – Київ : Знання, 2010. – 495 с.
  3. Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія : навч.-метод. посіб. / Н. П. Свиридюк. – Київ : Хай-Тек Прес, 2012. – 336 с.
  4. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія : короткий курс / І. В. Бризгалов. – Київ : МАУП, 2003. – Вид. 3-тє, стер. – 48 с.
  5. Бандурка А. М. Юридична деонтологія : підручник / А. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.
  6. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. – Київ : Атіка, 2008. – 295 с.
  7. Теорія держави і права: Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
-